

1 2011

31427к

Тойшыбек ИШҰЛЫ

Б албөбектер,
алалар,
олашағым —
ақытым

Тойшыбек Иіпұлы

ӘЛБӨБЕКТЕР, БАЛАЛАР,
ОЛАШАҒЫМ – БАҚЫТЫМ!

Алматы «Білім» 2011

УДК 821.512.122-93
ББК 84 Қаз-7
И 98

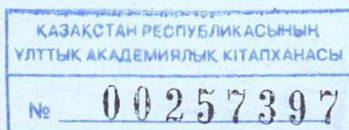
Қазақстан Республикасы Байланыс және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитеті
“Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін басып шығару”
бағдарламасы бойынша шығарылды

И 98 **Иіпұлы Т.**
Балбөбектер, балалар,
Болашағым - бақытым! - Алматы: Білім, 2011. - 160 бет.

ISBN 9965-09-707-0

Белгілі қаламгер Тойшыбек Иіпұлының бұл жинағына ақынның балаларға арналған өлеңдері, қазақ елінің тарихында өшпес із қалдырған ұлыларымыз туралы деректі әңгімелер мен автордың соңғы жылдары шығарған бір топ әндері енген.

Жинақ балаларға, ұстаздар мен ата-аналарға арналған.

УДК 821.512.122.-93
ББК 84 Қаз-7

ISBN 9965-09-707-0

© **Иіпұлы.Т., 2011**
© «Білім» баспасы, 2011

Бірінші бөлім

1-2-3-4 сынып оқушыларына

Әділлеген әріптер

Екінші бөлім

5-6-7-8 сынып оқушыларына

Ұлттық тұрмыс ерекшеліктері

Даналар мен дағалар

Үшінші бөлім

9-10-11 сынып оқушыларына

Таңажайып табиғат

Өлеңдер мен әндер

Ұұ

Аа

Н

Р

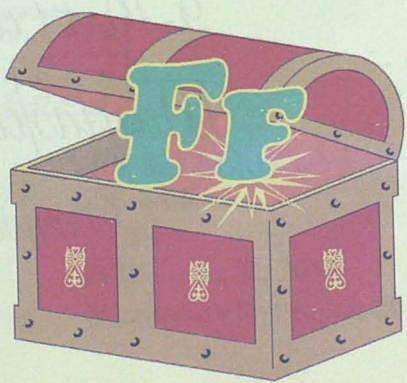
Ә

лдилеген
ріптер

Сс

і

Өө

б

Әліппені жаттайық!!!

Аа

Ананды сыйла, ананды,
Анасыз күнің қараңғы.
Анамен жерім дәулетті,
Анамен елім сәулетті.
Анамен өмір қуатты,
Ардақта мәңгі бұл атты.

Абылай бабам – данышпан,
Алаштың басын қосыпты.
Ағайын келсе алыстан,
Ақ Орда да тосыпты.

Абайым дана – асыл тас,
Алып қой нұрлы ақылы.
Ағызды-ау, ел деп көзден жас,
Ақындардың ақыны!!!

Атаның ұлы аталсаң,
Атақ та келер, табыс та,
Адамның ұлы атансаң,
Ар-намыс сонда намыс та!!!

Әә

Әкенді сыйла – тілегің,
Әкенді сыйла – тірегің.
Әкелер – биік асқар тау,
Әке деп соқсын жүрегің.

Әл – Фараби бабам да,
Әділ жолды қорғаған.
Әділетсіз заманда,
Әлсіздерді қолдаған.

Әз Жәнібек бабамыз,
Әділ де батыр хан болған.
Әріден іздеп табамыз,
Әулетті ел мен сан қорған.

Әлия, Мәншүк – шам-шырақ!
Ән-жырға қосты өр халқы.
Әсем гүл, көркем, бал-құрақ,
Әлемге жетті ер даңқы!

ББ

Барлық халық аңсаған,
Бейбіт күннің шуағын.
Бал-бөбекпін ән салам,
Бейбітшілік – ұраным.

Бейбарыс ұлы бабам, сұлтан болып,
Билеген он сегіз жыл Мысыр елін.
Басқыншы жасаса да қанша жорық.
Бағы асып талайлардың үзген белін.

Бауыржан атам өжет, ер,
Батыр да, басшы көреген.
Бақытты қандай туған ел,
Болаттай өткір ұл берген.

Бірлік түбі – береке,
Бақ келіп қонды халқыма.
Баянды бақыт, мереке,
Бостандық таңы жарқыра!!!

Гг

Гүлгүл жайнап жер, аспан,
Гүрілдейді сай да, өзен.
Гүлжазира жарасқан,
Гүлдерімен қай кезең?

Гүл шырынын жияды,
Гу-гу етіп аралар.
Гүлсін жөндеп ұяны,
Гүл тереді балалар.

Ғғ

Ғалам заңын игерем,
Ғарышқа ұшам тоқтамай.
Ғылым-білім үйренем,
Ғарышкер – Талғат, Тоқтардай.

Ғалым болып данышпан,
Ғылым тыңын көтерем.
Ғарышқа ұшып, Марстан
Ғасырымда гүл терем!

Дд

Домбырам төрде ілінген,
Досым ғой менің ұнатқан.
Доп қусам да ініммен,
Дыбысы кетпес құлақтан.

Ее

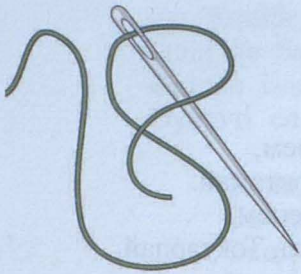
Еркіндік туы желбіреп,
Егеменді ел болдық.
Еркелеп қарап елжіреп,
Еңсеміз биік ер болдық.

Егеменді елдің ұланы,
Еңбек етсе ерінбей,
Еңсесі биік тұрады,
Елдіктің туы сөгілмей.

Жж

Жалған сөзді айтпаймын,
Жолдас, досты сатпаймын.
Жаман ісін бетке айтып,
Жақсылығын мақтаймын.

Зз

Зерделі бала тоқыған,
Зерігуден қашады.
Зейінді бала оқыған,
Зор іске қадам басады.

Ии

Исатайдай батыр болам,
Иса атамдай ақын болам.
Иігілікке жақын болам,
Игі істе батыл болам.

Йй

Ыбырай, Айша, Наурызбай,
Қарасай, Сайын, Бұхарбай,
Ағыбай, Майқы, Әйтеке,
Әбілхайыр, Олжабай.

Кк

Көрпеге оранып,
Көсіліп жатпаймын.
Кітапты қолға алып,
Көп өлең жаттаймын.

Көмектесіп әжеме,
Күнде барам дүкенге,
Көп тұруға төзе ме,
Көмек берем үлкенге.

Кк

Қара Қыпшақ Қобыланды,
Қанжығалы Бөгенбай,
Қошқарұлы Жәнібек,

Қаракерей Қабанбай,
Қазақ елін қорғаған,
Қас дұшпаннан аянбай!!

Қайыржан мініп ұшаққа,
Қасиеттерін мақтайды.
Қос қанатын бірақ та,
Қарлығаштай қақпайды..

Лл

Лашын ұшты аспанда
Лыпылдап қағып қанатын.
Лажы жоқ кой қашқанда
Лақты іліп алатын.

Мм

Мағжаным қазақ ұлы елін сүйген,
Мысынан дұшпанының беті күйген.
Мыржақып, Ахметтей ағаларын,
Мадақтап асыл сөзін ойға түйген.

Мәншүктің батырлығын берсін,
Мұқағалидың ақындығын берсін,
Мұстафа Шоқайдың батылдығын
Мұхтардың халқына жақындығын берсін!

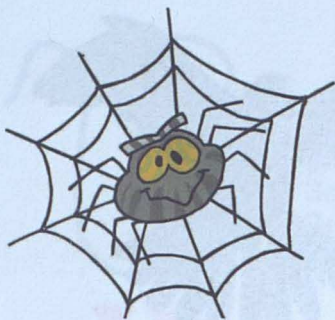

Нн

«Нан қиқымын жимаған,
Нағыз надан – дейді атам.
Нанды сақтап жинаған,
Нағыз адам» – дейді апам.

Ңң

Жаңғырық, мәңгілік,
Еңбек, жеңбек,
Еңіс, жеңіс,
Еңлік, Теңдік.

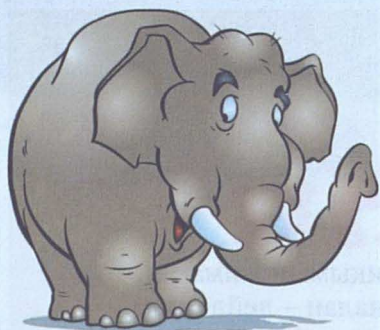
Оо

Отбасымыз көңілді,
Осы дұрыс қой жақынға.
Отау құрып бөлінді,
Оспан көкем жақында.

Өө

Өз тілім – арым, ұятым,
Өзегі тұнған намысқа.
Өмірім, жырым, қуатым
Өрісім ұшар алысқа.

Өрмекші кетіп барады,
Өрмегін тоқып масаға.
Өнермен жемін табады,
Өрмелеп жүріп тасада.

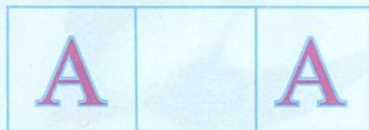

Пп

Пай-пай, тіпті сасқаннан,
Пілдер қашты тышқаннан.
Пана таппай жортады,
Пәледен жаман қорқады.

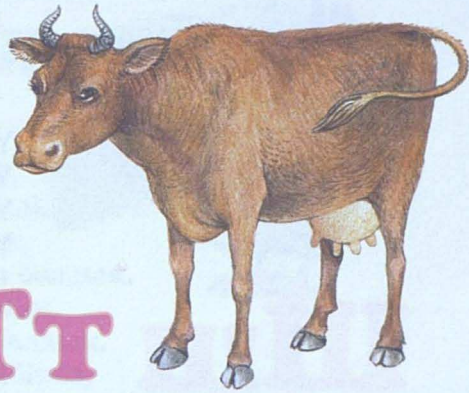
Рр

Рахым етсең досыңа,
Рахметін айтады.
Рахат қонса қосыңа,
Рауан таңы атады.

Сс

Сиырымның торпағы,
Сырт етсе есік қорқады.
Сабақтан келсем сүт сұрап,
Соңыма түсіп жортады.

Тт

Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би,
Татулықтың ордасын бірге тіккен.
Төгілтіп алмас тілден жыр менен күй
Тарихтың қойнауынан бізге жеткен.

Уу

Уәде берсең орында,
Уақытты өткізбей.
Уақ істің жолында,
Уәдесіз дегізбей.

Г	Л	О	Б		С
---	---	---	---	--	---

Ұұ

Ұстадарым білікті,
Ұланымын айбатты.
Ұлы істерде жүректі,
Ұрпағымын қайратты.

Ұстарасын атамның,
Ұстамаймын бермесе.
Ұста ағамның балғасы,
Ұшқын шашар сермесе.

Ұялшақ болма, достарым,
Ұтады сені сыр алған...
Ұтымды сөйле, ұқ бәрін,
Ұлы істер күтіп тұр алдан.

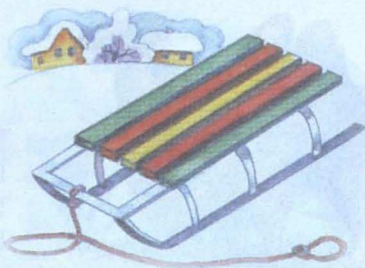

Үү

Үздік оқып сабақты,
 Үлгілі болу лайық.
 Үлес қосып жан-жақты,
 Үйірмелер құрайық.

Шш

Шаштаразға бардым да,
 Шаш алдырдым қорықпай.
 Шар айнаның алдында,
 Шыр айналдым борықтай.

Ыы

Ырысты еңбек етеді,
 Ынтасыз кері кетеді.
 Ықпалды төрге жетеді,
 Ынжықтық жалқау етеді.

Ырыс – еңбек,
 Ысырап – ермек.
 Ықылас – бермек,
 Ықтият – өнбек.

Іі

Ізет – әдептілік,
 Інжу – әсемділік.
 Іждиһат – зейінділік,
 Ілтипат – көңілділік.

Іргелі елде ұл болсаң,
 Ізетті болу – құрметің.
 Ірі істерді қолға алсаң,
 Іскер болу – міндетің.

Егемен елдің толғауы

Әлем танып елімді,
Ұлан-байтақ жерімді.
Егеменді ел болдық,
Шалқып көңіл сел болдық.
Атайынға шашылған
Асқар таудай бел болдық.
Көк байрағым желбіреп,
Жүрек тулап, елжіреп,
Еңсесі биік елдермен
Тереземіз тең болдық.
Азаттық осы емес пе!!
Ұмыт болған бабалар,
Құдіретті даналар,
Ел бастаған көсемдер,
Сөз тастаған шешендер,
Қол жинаған батырлар,
Ұлы жырау, ақындар,
Теңдік үшін бел шешіп,
Ауырды не бір енсеріп,
Еркіндік үшін егесіп,
Бостандық үшін белдесіп,
Азаттық үшін алысып,
Білектері қарысып,
Арманымен жарысып,
Оралып халқым ортаңа,
Жатыр ғой мәңгі табысып.
Бостандық осы емес пе!?

Шұбарланған тіліміз,
Қадірі кеткен дініміз,
Бұлтқа батқан Күніміз
Шықпай қалған үніміз,
Жабырқаған айымыз,
Осындай болған жайымыз.

Бүгін, міне, жарқырап,
Аққан судай сарқырап,
Қыран құстай саңқылдап,
Ақ алмастай жарқылдап,
Қолыңа алдың тізгінді.
Ардақта, сыйла бұл күнді.
Еркіндік осы емес пе!?
Қасиетті елім бар,
Ұлан-байтақ жерім бар,
Айдын да шалқар көлім бар,
Асқар да асқар белім бар,
Қазына байлық кенім бар,
Қиындық қысып тұрса да,
Болашаққа сенім бар.
Байлығың осы емес пе!?

Аңқау да, адал пендеміз,
Тірлікте талай өлгенбіз.
Не қиындық түссе де
Қасқиып тұрып жеңгенбіз.
Сүйінші халқым, сүйінші!
Егемендік белгісі,
Шықты ғой асыл теңгеміз!
Бақ қонған осы емес пе!?

Уа, ағайын, туысқан,
Пайда болмас тұрыстан.
Басыңды көтер, белің жаз,
Бодандықтан құрысқан,
Өзгелерге жем болар
Өз үйінде ұрысқан.

Тар жолдан аман шығады
Бірін – бірі ұғысқан.
Өмірдің мәні тірлікте,
Тірліктің сәні бірлікте.
Кетеді алға әр халық,
Еңбек етіп тырысқан.
Азаттық — Теңдік – Бостандық,
Шықпайды сонда уыстан.
Ұл өсірсең өрімдей,
Ар намысың төгілмей:
Қыз өсірсең керімдей,
Қабырғаңыз сөгілмей.
Ұлыңыз болса ұлықты,
Қызыңыз болса қылықты,
Жарыңыз болса үзікті,
Туғаның болса түзікті,
Сақтасаң салтты дініңді
Ардақтасаң тіліңді,
Дос туғанды сыйласаң,
Жамандыққа қимасаң,
Ізгілікті ұмытпай,
Ақ көңілді суытпай,
Әз-әзілді жуытпай,
Жөн-жосықсыз керілмей,
Жалқаулыққа берілмей,
Еңбек етсең ерінбей,
Халқыма сонда бақ қонар.
Аялы болып азаттық,
Баянды болып бостандық,
Еңселі болып еркіндік,
Ұл-қызға бақыт, тақ қонар.
Қыдыр бабам жөбелеп,
Сүйенішің Хақ болар.

Бабалар сені қорғасын!

Оқысаң сөзін дананың,
От болып, лаулап жанарың,
Құпия сырын білерсің
Асқақ ой, сезім, сананың.
Халқыңның ұлы боларсың,
Биікке небір қонарсың,
Қуаныш кернеп жүректі,
Шапағат, нұрға толарсың.
Ізгілік, шындық серік боп,
Даналар сені қолдасын.
Татулық достық, берік боп,
Бабалар сені қорғасын.

Бұлттар, бұлттар жауындар,
Екпіндетіп дауылдар,
Жарқырандар жасындар,
Мұхит тулап тасындар.
Жерге бұқсын масылдар.
Дауыл бұлттан қорықпай,
Кіп-кішкентай Қасымдар,
Алға қадам басындар!

КӨКТЕМДЕ

Көктем келді, күн ашық,
Шықты қаулап қызғалдақ.
Гүл-гүл жайнап қыр асып,
Шақырады қол бұлғап.
Шықтық қырға жиналып,
Ән шырқадық, биледік.
Қызғаддақты сыйладық,
Біріне де тимедік.

КЕМПІРҚОСАҚ

Көктегі алаулаған кемпірқосақ,
Аспан мен жерді қосқан көпірге ұқсап.
Алуан түрлі құлпырып көз тартады
Шіркін-ай, көрер ме еді қолмен ұстап.

ҚУ ТҮЛКІ

Аңға шығып бір күні,
Итім қуып түлкіні,
Кездескенде жекпе-жек,
Аямай-ақ сілкіді.
Білген соң енді жайды анық,
Жүрген ғой алда сайланып.
Қашты қырдың түлкісі,
Өзен бойын айналып.
Түлкіден қулық өткен бе,
Екпіндеп итім жеткен де,
Қарғып шықты бір кезде
Тақтайдан салған өткелге.
Осы бір сасқан кезең де,
Сәтсіз бе, сәтті кезең бе,
Жалт етті құйрық, Ақжолым,
Күмп етті күміс өзенге.

ҚОРҚАҚ ЖОЛБАРЫС

Жолбарыстың тұрағы
Жыңғыл-жыңғыл ну еді.
Жымпиып қос құлағы,
Жасынан әккі, қу еді.
Бұрқырап жолдың шаңдары,
Жауына талай атылған.
Маңайдың барлық аңдары
Қорқатын осы батырдан.
Жолында бір күн асуда,
Жыланға «батыр» жолықты.
Жайына қалып ашу да,
Жақындауға қорықты.

ЖЫЛ ОН ЕКІ АЙ

Наурыз

Наурыз айы — көктем айы жылдың басы,
Шай қайнап бұрқыраған тойдың асы.
Құттықтап бірін-бірі ізгі жандар,
Бусанып жалтырайды таудың тасы.

Сәуір

Сәуір де қайталанбас айдың бірі,
Аспанда сыңғырлайды құстар үні.
Қайың тал бүршік жарып, бұлбұл сайрап.
Сарқырап су ағады күндіз-түні.

Мамыр

Мамырда бар табиғат гүлге оранып,
Өлең-жыр көмекейлеп тілге оралып,
Алтын күн нұрын төксе бар әлемге,
Қол бұлғап шақырады, гүл таранып

Маусым

Маусымда жайраң қағып бал-бөбектер,
Бас иіп сыбырлайды тал-теректер,
Қырға шықсаң қырмызы гүл теруге,
Самал жел беттен сүйіп ол да өбектер

Шілде

Шілдеде өрік, шие, жидек пісіп,
Жимасаң, шашылады жерге түсіп.
Бас қосып еңбек етіп, жеткіншектер
Ойнайды рахаттанып, суға түсіп.

Тамыз

Тамызда шашу шашып Күн өрнегі,
Бар жанға ғажайып күш жігер берді.
Ду еңбек көңіл-күйін тасқындатқан,
Құдіретін табиғаттың білер ме еді?

Қыркүйек

Қыркүйек білім күні, ғылым күні,
Мектепте сыңғырлайды сәби үні.
Құттықтап бірін-бірі ата-аналар,
Қолында бөбектердің шоқ-шоқ гүлі.

Қазан

Қазанда аяқтайды егіп жиып,
Үйілген тоқ басында таудай биік.
Ырысын халқымыздың сақтаймыз біз,
Бір жеңнен қол шығарсақ, сүттей ұйып.

Қараша

Қараша бірде жаңбыр, бірде қарлы,
Асау жел арындайды соғып жарды.
Пысқырып жылқы жатыр жел өтінде,
Боратып төрт тұяқпен ақша қарды.

Желтоқсан

Желтоқсан, аппақ дала, ашық аспан,
Аппақ түн. Қар борайды шашу шашқан.
Аққала бал-бөбектер өзі салып,
Ақ бетін аяз сүйіп көңіл тасқан

Қаңтар

Қаңтарда Аяз ата — жұрт қонағы,
Әр үйге батасынан құт қонады.
Сәбиге дорбасынан сый таратса,
Көңілге шаттық кернеп, жыр толады.

Ақпан

Ақпанда жел үрлейді дала қарды,
Еңбекте мұқиятты іскер — арлы,
Әр шопан, әр бақташы ыждаһатты,
Шапшайды жиған шөбін, қолда барды.

ҰЛТТЫҚ ТҰРМЫС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ЗЕРГЕРЛІК БҰЙЫМДАР

Алқа, сырға, білезік, кесте, балдақ,
Алтын тақ, шолпы шашақ, кісе табақ,
Ақ сүңгі, алтын қоза, сақина, ожау,
Айбалта, адалбақан, құты, садақ.

ҚАЙЫС БҰЙЫМДАР

Бауырлық, жүген, буғаш, айыл, нокта,
Баулық, бау, қамшы, тізгін, божы, тартпа,
Бас мойын, қарғы, көрік, оқпан, бишік
Бүлдірге, белдік, оймақ, өрме, нокта.

МУЗЫКА АСПАПТАРЫ

Домбыра, қобыз, шертер, қамыс сырнай,
Даңғыра, жетіген мен мүйіз сырнай,
Үскірік, дабыл, көрней, сыбызғы, ұран
Дыбысқа бай, үнге бай: дау жоқ, оған.

КИІЗ ҮЙ ЖИҢАЗДАРЫ

Киіз үйді көрмедің бе жайлауда?
Кілем керең, сырмақ, сандық, шар айна,
Көрпе, жастық, шымылдық, пен төс ағаш,
Кебеже, шам, аттарын біл қалай да!

